

Research Paper

Neo-regionalism and crony capitalism in the political geography of West Asia

Nesa Zahedi^{*1}, seyed Ebrahim sarparast sadat²

1. Assistant Professor of Political Science, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
2. Associate Professor, Department of Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

PP: 282-296

Use your device to scan and
read the article online

Keywords: *Political geography, neo-regionalism, crony capitalism, regionalism*

Abstract

The political geography of the Middle East in terms of economic and political structure is such that it removes the concept of the region from the literature of this geographical area. In the literature of new regionalism, the nature of economic and political performance and its governing consequences are very important in accepting or not accepting a group of countries as a co-region. Most of the countries of West Asia are non-competitive in terms of their political economy and have a friendly and greenhouse nature, which is called diaspora or hand-picked capitalism. Such a model of political economy has the consequences of not recognizing the region of existence for this geographical region. In this regard, the article seeks to answer the main question that according to recent developments in the literature of neo-regionalism, what effect does the nature of the political economy of the Middle East have on challenging the co-regionality of the countries of the Middle East? The hypothesis of the article, using the methods of analysis and explanation, is to believe that under the new literature of neo-regionalism, the political economy of the Middle East in the form of crony capitalism from the late 1970s until now, under the title of liberalization in practice with indicators such as regulatory capture, privatization for the benefit of International financial institutions have tax amnesties and access to easy loans for politically connected companies, import and export licenses, procurement contracts and the benefit of monopolies for the benefit of the ruling minority.

Citation: Zahedi, N. & sarparast sadat, S. E., (2024). **Neo-regionalism and crony capitalism in the political geography of West Asia.** *Geography(Regional Planning)*, Special Issue, Number 2, 282-296.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.465254.4114

* **Corresponding author:** Nesa Zahedi, **Email:** n_zahedi@ut.ac.ir

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

It should be noted that works have been compiled on the theoretical issues of this issue, but the application of this theory to the crises of political economy ruling West Asia and non-competitive political economy has not been discussed. Ishaq Divan, in his book *Capitalism of Friendship in the Middle East*, mentioned the nature of this model of political economy in the Middle East countries, but he did not find out its connection with neo-regionalism and the identity of the region. In the book *The Enigma of Abundance*, Terry Lynn Carle, referring to predatory capitalism in West Asia, found out the impact of oil booms on economic growth and recession, but did not address the research hypothesis of the article. In the book *Globalism and New Regionalism*, translated by Alireza Tayyeb, Hatna fully explained the evolution of the new theory of regionalism and the shift from geographic and economic criteria to the above-mentioned three in the establishment of regions, but he pointed to the gaps in the Middle East. has not had Hangi and Roloff also mentioned the new content of regionalism and new indicators in the establishment of geographical regions in the book between regionalism and international relations translated by Elaha Kolayi, but they specifically studied the status of coalitions, the functioning of political economy and political institutionalization. have not given In the book *New Regionalism* translated by Alireza Tayeb, Sunkel has mentioned the new criteria of regionalism and de-identification from West Asia, but he has not investigated the application of the theory to the research topic. The upcoming article intends to fill the aforementioned research gaps.

Methodology

The present article has been done in terms of its fundamental purpose and descriptive-analytical method using library resources.

Results and Discussion

In the 1930s, regionalism was a movement to achieve economic self-sufficiency and had a self-centered, protective and self-reliant nature, but gradually from the 1980s, the above routine changed and with the expansion

of deregulation, privatization and outsourcing, it witnessed the reduction of the power of the government, freedom and openness. we were From 1980 until now, special levels have been seen in the new regionalism, which has a strict focus on having an endogenous and competition-oriented political economy, in which the ultimate goal is to leave the friendship economy in order to achieve regionalism in the political geography of the Middle East. Otherwise, the disappearance of the identity of being a co-region from the Middle East will be considered a serious threat. In the Middle East partnership economy, the government's strong intervention has divided companies and workers into insiders and non-insiders. This separation becomes a decisive obstacle for skill building, efficient allocation of resources, growth based on the private sector and the formation of inclusive interest groups. In this regard, playing a friend is a vital component to determine the boundaries of insider and outsider, and creates a clear political complement, which shows itself in the form of the mutual desire of the government elites and capitalists to maintain the barriers to the entry of others. Of course, these political tools have historically taken place under the umbrella of the 1960s statism of the political geography of the Middle East.

Conclusion

The political economy of friendship The lack of economic growth in the Middle East countries, despite the repeated oil booms of these countries, shows that the oil-exporting governments could not experience significant economic growth despite the acceptable oil revenues during different times, because the political economy of friendship, Although it creates short-term economic booms, it limits economic growth in the long term. With the growth of oil resources, the price of non-tradable goods and services, such as commercial and residential buildings, brokerage and consultancy, which cannot be exchanged, will rise. When the price of these goods and services becomes expensive in the political economy of friendship, the possibility of exporting in the international scene will be limited, agricultural production will be reduced for export and industrial production will never reach maturity. What the government is doing in the meantime is

subsidizing factories and It is interference in the market, which does not bring any positive results. In addition, the lack of education and the acquisition of skills and knowledge and neglecting the mechanisms of the free market and trying to participate more in the economy, instead of trying to make it bigger, creates many problems. Because the mechanisms in the political economy of friendship are not compatible with the approved social goals. As a result, several crises arise as a result of the dominance of the political economy of friendship despite short-term economic growth, which includes things such as the increase in the price of goods and services (which cannot be exchanged, such as the price of residential commercial buildings and educational intermediary services), incompetitivy Industries and agricultural products in the market, reducing the export of agricultural and industrial goods, tampering with the natural process of the market, disruptions in competitions, neglecting education and mechanisms of the free market, and expanding the authority and obligations of the government along with weakening its

authority and legal institutions. . In general, the oil states of the Middle East, although they have obvious differences in the type of regime, culture, strategic position and how the mechanism of political economy works, but in the nature of institutional arrangements, public policies, extreme centralization of political power and administrative system, they are chaotic and incoherent. In this case, oil-rich countries with weak institutions and inefficient public sector, especially the laws that grant land rights to the government and the profits in the public sector are much larger than in the private sector, cause huge oil revenues to hinder exports and encourage imports. slow Because basically, the political economy of oil, which is based on friendship, is a capital-intensive activity and has low job creation. In this case, the oil states in which oil production has a high share in their gross domestic product and exports become highly dependent on the political distribution of oil rents.

References

1. Akrasanee, N. (2013). Economic Regionalism:Which Way NowPresented To The International Conference On Southeast Asia,Asian Studies , Sinapore.
2. Ayubi, N. (2000). over-stating the arab state, London:Tauris.
3. Braga,C. (2018). The New RegionalismAnd Its Consequences(Washengton Dc:The World Bank).
4. Carl, T. L. (2022). The mystery of abundance, oil booms and oil governments, translated by Jafar Khairkhahan, Tehran: Tashrani. [In Persian]
5. Cox, R.W. With T.J. Sinclair. (2018). Approaches To World Order (Cambridge University Press).
6. Davies, R. (2017). Integration Or Co Operation In A Post – Apartheid South Africa, University Of The Vestern Cape.
7. Diwan, I. (2021). Crony capitalism in the Middle East, business and politics, from liberalization to the Arab Spring, translated by Mohammad Reza Farhadipour, Tehran: Shirazeh Publishing. [In Persian]
8. Elier tarouty, S. (2015). businessmen, clientelism, and authoritarianism in Egypt.new York:palgrave macmillan.
9. Haber, S. (2002). crony capitalism and economic growth,theory and evidence.stan:hoover institution press.
10. Haber,s.,Armando,r.,and maurer,n. (2013). the political of property rights, camridge university press.
11. Haddad, B. S. (2021). business networks;thepolitical economy of authoritarian resiesence, standford university press.
12. Hall, P. A. (2021). varieties of capitalism,the institutional foundations of comparative advantage.oxford university press.
13. Hamilton, K. A(ed). (2017). Migration And The New Europe, Journal Of Peace Research,28.
14. Henry, C & springborg. (2020). Globalization and the politics of development in the middle east, Cambridge university press.

15. Hertoge, S. (2018). business politics in the middle east.london:hurst.
16. Hettne,B. (2010). The New Regionalism: Implication For Development And Peace (Helsinki).
17. Keely, C. (2020). Economic Integration And international migration Presented to the Conference On The Social And Economic Aspects Of international migration , Academia Sinica, Tipei (Jun).
18. Khan,m. (2020). rent seeking and economic development; theory and evidence ,Cambridge press.
19. Krueger, A. (2022). why crony capitalism is bad for economic growth , crony capitalism and development, standford university press.
20. Leenders, R. (2022). Spoils of truce,cornell university press.
21. North, D. (2000)institiutios, institutional change and economic performance, Cambridge university press.
22. Palmer,N.D(2020) The new Regionalism In Asia And The pacific(Lexington press).
23. Przeworski,a(2022)capitalism and social democracy, Cambridge university press.
24. Robertson,R(2020) Globalization. Social Theory And Global culture (London; Sage).

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)

ویژه نامه، شماره ۲، زمستان ۱۴۰۲

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

نومنتقه گرایي و سرمايه داري رفاقتي در جغرافياي سياسي غرب آسيا

نسا زاهدی*؛ استادیار علوم سیاسی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

سید ابراهیم سرپرست سادات: دانشیار علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>جغرافیای سیاسی خاورمیانه به لحاظ ساختار اقتصادسیاسی، به گونه ای است که زاینده مفهوم منطقه از ادبیات این پهنه جغرافیایی است. در ادبیات نو منطقه گرائی ماهیت عملکرد اقتصادسیاسی و پیامدهای حاکم بر آن، اهمیت بسیار زیادی در پذیرش یا عدم پذیرش مجموعه کشورها بعنوان هم منطقه دارد. اغلب کشورهای غرب آسیا بن مایه ها و عملکرد اقتصاد سیاسی شان به صورت غیر رقابتی بوده و ماهیتی رفاقتی و گلخانه ای دارد که در اصطلاح به آن سرمایه داری دیاسپورا یا دستچین می گویند. چنین مدلی از اقتصاد سیاسی تبعات منع از برسمیت شناختن منطقه بودگی برای این خطه جغرافیایی را به همراه دارد. در این راستا مقاله درصدد پاسخ به این سوال اصلی است که نظر به تحولات نوپدید در ادبیات نومنتقه گرائی، ماهیت اقتصاد سیاسی خاورمیانه چه تاثیری در به چالش کشیدن هم منطقه بودن کشورهای خاورمیانه دارد؟ فرضیه مقاله با استفاده از روش های تحلیل و تبیین براین باور است که ذیل ادبیات جدید نومنتقه گرائی، اقتصاد سیاسی خاورمیانه در قالب سرمایه داری رفاقتی از اواخر دهه ۱۹۷۰ تاکنون، تحت عنوان آزادسازی در عمل با شاخص هایی چون تصرف مقرراتی، خصوصی سازی به نفع موسسات مالی بین المللی، بخشش های مالیاتی و برخورداری از وام های سهل الوصول برای بنگاه های متصل سیاسی، مجوزهای واردات و صادرات، قراردادهای تدارکاتی و بهره مندی از انحصارات به نفع اقلیت حاکم را دارد که در نهایت منجر به تمرکز یابی گسترده در لفافه تمرکززدایی و حکمرانی خوب، بازتولید فساد و زائل شدن مفهوم همتائی جغرافیائی در خاورمیانه می شود.</p>	<p>شماره صفحات: ۲۹۶-۲۸۲</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> <p>واژه های کلیدی: جغرافیای سیاسی، نومنتقه گرایي، سرمایه داری رفاقتی، منطقه بودگی.</p>

استاد: زاهدی. نسا؛ سرپرست سادات، سید ابراهیم؛ (۱۴۰۲). نومنتقه گرایي و سرمايه داري رفاقتي در جغرافياي سياسي غرب آسيا. فصلنامه جغرافيا (برنامه ریزی منطقه‌ای)، ویژه نامه، شماره ۲، صص ۲۸۲-۲۹۶.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.465254.4114

* Corresponding author: Nesa Zahedi Email: n_zahedi@ut.ac.ir

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

* نویسنده مسئول: نسا زاهدی الکترونیکی: n_zahedi@ut.ac.ir

مقدمه

منطقه‌گرایی و تشکیل منطقه بر خلاف معیارهای جغرافیایی سابق، متضمن کوششی جدی برای تحقق اقتصاد سیاسی توسعه آفرین و بازنگری در ساختارهای بیمارگون اقتصاد رفاقتی دارد که براساس آن ضمن توان مند نمودن کشورهای منطقه در حوزه اقتصادی، دستور کاری فرهنگی و سیاسی را نیز دنبال می‌کند تا محدوده‌های جغرافیایی مشخصی را قادر به تبدیل یک کنشگر فعال و صحنه‌گردان اصلی به جای بازیگری منفعل خواهد کرد که در چنین شرایطی منطقه جدید، قادر به متحول نمودن بافتار جغرافیای سیاسی به نفع تمام همسایگان و فراگیر شدن الگوی رفتاری اقتصادی برای تمام بازیگران خواهد شد. بر این اساس، در حال حاضر ملاک اساسی برای اطلاق و احراز هم جغرافیا بودن، میزان پوشش‌های باز اقتصادی منطقه‌ای و تکثر نیروهای اثرگذار مالی در داخل منطقه است. همزمانی منطقه‌گرایی نو با جهانی شدن اقتصاد، ناظر بر در هم تنیدگی این دو جریان با یکدیگر است. به علاوه اینکه منطقه‌گرایی جدید، متفاوت از مسیر همواری است که نظام وستفالی دولت محور و جغرافیا بنیاد تعقیب می‌کند و در مقابل عمدتاً بر وابستگی متقابل تأکید دارد که در نظم پساوستفالیایی قابل پیگیری است.

نومنتقه‌گرایی به عنوان روندی جامع با تأکید بر گذار از منطقه بودگی بر مبنای ملاک‌های هم سرزمینی و جغرافیا بنیاد، درصدد عبور از ملاک‌های وستفالیایی و پا گذاشتن به قلمرو پسا دولت هاست تا به سازگاری فزاینده و ارتباطات در هم تنیده کشورهای هم منطقه، بویژه در حوزه‌های فرهنگ، امنیت، اقتصاد و رژیم‌های سیاسی متمرکز شود. این در حالی است که در غرب آسیا بعنوان محدوده‌ای جغرافیایی با حوزه فرهنگی وسیع، کماکان شاهد استمرار اقتصادسیاسی غیر رقابتی، واگذاری انحصارات و دسترسی به اعتبارات برای بنگاه‌های وصل سیاسی، سست شدن پایه‌های قانون برای فرادستان و سیالیت مرز بخش خصوصی و دولتی هستیم. در این محدوده جغرافیایی فعالیت بخش‌های خصوصی مستقل اثرگذار در چرخه سیاست گذاری‌ها بواسطه غلبه رانتیریسیم و سیستم‌های ناتوسعه خواه، مانع از شکل‌گیری نظمی خود بنیاد به نفع قاعده رقابت و شفاف سازی درون نهاد هستیم. ادبیات نو منطقه‌گرایی با در نظر داشتن سه معیار کلیدی ضرورت‌مندی گذار به توسعه نهادهای سیاسی با دسترسی باز، ضرورت ائتلاف سازی منطقه‌ای و اقتصاد سیاسی رقابتی، ملاک یگانگی جغرافیایی و تاسیس مناطق را در تحقق معیارهای نو پدید فوق می‌داند و صرف اتکا به متغیرهای جغرافیایی و یا حتی اقتصادی را توجیه‌گر احراز همثانی منطقی نمی‌داند. بر این اساس مطابق تعاریف نو منطقه‌گرایی، جغرافیای خاورمیانه در خصوص دارا بودن شرایط و استانداردهای همثانی جغرافیائی در معرض هویت زدایی مفهومی و عملی است.

لازم به ذکر است که پیرامون مباحث نظری این موضوع آثاری تدوین شده، اما کاربست این نظریه با بحران‌های اقتصاد سیاسی حاکم به غرب آسیا و اقتصاد سیاسی غیر رقابتی پرداخته نشده است. اسحاق دیوان در کتاب سرمایه داری رفاقتی در خاورمیانه، اشاره به ماهیت این مدل از اقتصادسیاسی در کشورهای خاورمیانه داشته اما ارتباط آن را با نومنتقه‌گرایی و هویت منطقه بودگی معلوم نکرده است. تری لین کارل در کتاب معمای فراوانی، با اشاره به سرمایه داری غارتی در غرب آسیا، تاثیر رونق‌های نفتی بر رشد و رکود اقتصادی معلوم کرده اما به فرضیه پژوهشی مقاله نپرداخته است. هتته در کتاب جهان‌گرایی و منطقه‌گرایی نو، ترجمه علیرضا طیب، تحولات کامل نظریه نو منطقه‌گرایی و چرخش از معیارهای جغرافیایی و اقتصادی به سوی سه گانه فوق در تاسیس مناطق را به طور کامل توضیح داده اما اشاره‌ای به خلاء‌های حاکم بر خاورمیانه نداشته است. هانگی و رولوف نیز در کتاب میان منطقه‌گرایی و روابط بین الملل ترجمه الهه کولایی به محتوای نو منطقه‌گرایی و شاخص‌های جدید در تاسیس مناطق جغرافیائی اشاره کرده اند اما به طور خاص وضعیت ائتلاف‌ها، کارکرد اقتصاد سیاسی و نهادمندی سیاسی را مورد مطالعه قرار نداده اند. سونکل نیز در کتاب منطقه‌گرایی نو ترجمه علیرضا طیب اشاره به معیارهای جدید منطقه بودن و هویت زدایی از غرب آسیا داشته اما کاربست نظریه با موضوع تحقیق را مورد بررسی قرار نداده است مقاله پیش رو پر کردن خلاء‌های پژوهشی فوق را در نظر دارد.

مبانی نظری

ادبیات منطقه‌گرایی، پس از طرح نظریه همگرایی منطقه‌ای در دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ مطرح شد که ابتداً جایگاهی قابل تامل داشت اما به تدریج از اعتبار آن فروکاسته شد. منطقه‌گرایی به عنوان پدیداری همگون‌کننده، هم به لحاظ محتوایی و هم زمینه شناختی دچار تغییر شده است. هدفی که منطقه‌گرایی در پی آن است همگونی فضای جهانی است از این جهت می‌توان گفت که در حال حاضر منطقه‌گرایی نو با ابعاد کلاسیک آن تفاوت دارد:

- (۱) منطقه‌گرایی قدیمی در بستر نظم دوقطبی جنگ سرد پا گرفت در حالی که نظم چندقطبی در جهان جدید موجد منطقه‌گرایی جدید است. هم از این رو منطقه‌گرایی جدید و چندجانبه‌گرایی با هم تعریف می‌شوند. به ویژه اینکه خیزش قدرت‌های جدیدتر حاکی از جهانی‌زدایی است.
- (۲) منطقه‌گرایی در دوران گذشته روندی از بالا و توسط ابرقدرتها بود در حالی که منطقه‌گرایی جدید بیشتر خودبنیاد و از درون مناطق شکل می‌گیرد و کشورهای در درون مناطق راغب هستند تا همگرایی منطقه‌ای تحقق یابد.
- (۳) رویکرد سابق منطقه‌گرایی متوجه همگرایی اقتصاد با نگاهی حمایت‌گرایانه بود در حالی که منطقه‌گرایی در حال حاضر عمدتاً باز و سازگار با اقتصاد جهانی است.
- (۴) در بدو امر، منطقه‌گرایی، امنیت‌گرا و اقتصادمحور بود در حالی که امروز به ابعاد منطقه‌گرایی افزوده شده و به ویژه مقوله‌های زیست‌محیطی، سیاست اجتماعی، امنیت و مردم‌سالاری را شامل می‌شود.
- (۵) در منطقه‌گرایی قدیمی، صحنه‌گردانان اصلی، بازیگران دولتی بودند در حالی که اکثر فعالان در منطقه‌گرایی جدید بازیگران غیردولتی هستند (Palmer, 2020; 45).

از جمله نقاط عطف منطقه‌گرایی قدیم و جدید می‌توان به روند متاخر عمدتاً از پایین، درون زاد و دغدغه‌مند مسائل امنیتی و بومی نو منطقه‌گرایی اشاره کرد که در آن شاهد فعالیت بیشتر سازمان‌ها، نهادها و قشرهای بین‌المللی هستیم که با رویکردی برون‌گرایانه نسبت به رویه‌های قبل دنبال می‌شود. بعلاوه این که منطقه‌گرایی جدید به گشایش مرزها و ادغام در رویه‌های جهانی قائل است و شرایط و بسترهای جهانی چندقطبی شدن را بیشتر در نظر می‌گیرد که به معنای گذار از فضای دو قطبی است. خروج منطقه‌گرایی نو از چیرگی بنیادین نظم سابق و ضرورت بازنگری در ماهیت اقتصادی مناطق، از مهم‌ترین دغدغه‌هایی است که در ادبیات جدید دنبال می‌شود. (هتته، ۱۳۹۸: ۱۱۶).

روش پژوهش

مقاله حاضر از نظر هدف بنیادین و از روش توصیفی-تحلیلی با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای انجام شده است.

یافته‌های تحقیق

پویای‌های جغرافیایی منطقه‌ای سازی و نو منطقه‌گرایی

پیشتر، همگرایی منطقه‌ای با عبور از ملاک‌های جغرافیایی، با هدف هماهنگ‌سازی سیاست‌های تجاری بود که با متابعت از قاعده تسری، به همگرایی سیاسی هم منتهی می‌شد. اما منطقه‌گرایی نو حکایت از گذار یک منطقه خاص جغرافیایی با ناهمگونی‌های متعدد به همگونی‌های فراگیر در همه ابعاد (فرهنگ، امنیت، اقتصاد) دارد. از این جهت منطقه‌گرایی نو برای برآوردن غایات خود، مهم‌ترین فاکتور را تغییر رژیم‌های سیاسی در داخل به معنای گسترش مردم‌سالاری و گشایش درهای اقتصادی می‌داند (Cox, 2018: 214).

نقطه عطف منطقه‌گرایی نو با ادبیات قدیم همگرایی، فراتر رفتن از ابعاد جغرافیایی محض و اقتصادی و تأکید جدی بر حوزه‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است که عموماً بی‌توجه به احاطه نگرش نوسازی در ادبیات همگرایی بوده که عمدتاً هم‌وجه غربی دارد. در ادبیات جدید، بیشتر تحرکات به سوی معیارها و استانداردهای سازمان ملل متحد در دهه ۱۹۸۰ است. با رواج ادبیات

نظام جهانی والراشتاین، دیدگاه‌های رابرت کاکس نیز مطرح شد که پیرامون نظم آینده جهانی بود و عمدتاً برنامه‌ای فراتر از منطقه‌گرایی نو داشت و بر چندجانبه‌گرایی نو تکیه داشت. جالب اینکه با فاصله گرفتن از ادبیات منطقه‌گرایی نو، تحرکات به سمت مناطق فوق ملی یا جهانی صورت پذیرفت، یعنی به تدریج، جایگاه منطقه‌گرایی تضعیف گردید و به جای مطالعه گسترده نظام‌های منطقه‌ای، مطالعه وضعیت پسا وستفالیایی که فراتر از ملیت‌ها و مناطق بود توصیه می‌شد (Davies, 2017: 39).

در مجموع پویای منطقه‌سازی را در چند محور می‌توان بررسی کرد:

در سطح ساختار جهانی: تشکیل هر منطقه تحولی ساختاری به سوی چندقطبی شدن است. دوم این که در سطح مناطق، تاسیس یک منطقه می‌تواند منطقه‌گرایی آهسته و ارتقایی و منطقه‌گرایی بازدارنده واکنشی را نتیجه دهد. این قواعد از دیرباز، روندهای نظری در تاسیس منطقه بوده ولی روندهای عملی در تشکیل مناطق اهمیت بیشتری دارند. در عمل شاهد آنیم که در مناطقی نظیر غرب آسیا، عارضه سیاه چاله یا سندرم از هم‌پاشیدگی دولت ملی منتهی به بسیج ملی گرایانه قومی شده و در نهایت با فروپاشی دولت، زمینه برای استقرار نظم جدید مهیا می‌شود. (Hamilton, 2017: 90).

اگر بخواهیم تحلیل درستی پیرامون پویای تشکیل منطقه در فرآیند نو منطقه‌گرایی داشته باشیم باید به نکات زیر اشاره کنیم:

نخست این که باید نقش ائتلاف سازی منطقه ای در یک جغرافیای واحد را جدی بدانیم و تأثیرگذاری آن بر روند فوق راحیاتی تلقی کنیم، چرا که مناطق تشکیل نمی‌شوند مگر آنکه دول منطقه‌ای در نتیجه همگرایی درون زاد، مدیریت رویدادهای سیاسی خاص و تقویت قدرت های منطقه‌ای، در مسیر روندهای عملی منطقه‌گرایی اقدامات حیاتی انجام دهند. این در حالی است که در بهترین حالت در خصوص غرب آسیا می‌توان گفت شاهد شبه محدودده ای هستیم که گروهی با مداخلات بازیگران متوسط، سعی در یافتن راه‌های کسب قدرت و ائتلاف های مبتنی بر افزایش آن هستند به گونه ای که ماهیت ائتلاف ها در این منطقه پیشتر از آن که هویت محور باشد، قدرت محور است. از این جهت گذار از نظم وستفالیایی به نظم پسا وستفالیایی که دایر بر تعقیب منافع فراملی است و لحاظ کردن ملاحظات مشترک غیرقابل تفکیک که از جمله شاخص های نومنته‌گرایی و احراز شرایط تاسیس یک منطقه می باشد، با وضعیت داخلی و سیاسی کشورهای غرب آسیا قرابت و سنخیتی نمی‌یابد. (Hettne, 2010; 114).

در سطح دوم، آن چه ضروری است، گذار از ساختارهای سیاسی با دسترسی محدود به سیستم های با دسترسی باز، ضرورت استقرار دولت هایی که جهانی می اندیشند و محلی عمل میکنند و جایگاهی فراطبقاتی دارند. این دولت ها بر اساس نظریه های حکمرانی خوب، همواره به حفظ تعادل میان خودگردانی و اتکاء به جامعه تمایل دارند و به طور مستمر رابطه خود را با جغرافیای بازارهای داخلی و منطقه ای بازسازی میکنند.

در سطح سوم، ضرورت گذار اقتصادسیاسی دولت های هم منطقه از سرمایه داری گلخانه ای به سرمایه داری وطنی و رقابتی است. مهم ترین کارکرد دولت ها در چنین فضائی اعتمادسازی، تنش زدائی و قائل بودن به چندجانبه گرایی در جغرافیای مناطق است که سخن گفتن از چنین اقتصادسیاسی در خاورمیانه ای که درگیر جنگ های تمام عیار با شمار اختلافات بالا، اشباع سرزمینی محدود و هویت و همبستگی پائین است بسیار دشوار می نماید. (Robertson, 2020; 36).

معیارهای فوق از ضرورت های منطقه‌گرایی است بویژه این که فروپاشی اقتدار سیاسی توسط نیروهای مختلف فروملی، در نهایت زمینه‌ساز تسری بحران های پیچیده به سطح منطقه می‌شود. یعنی اگر چارچوب منطقه‌ای نهادینه‌ای برای حل و فصل اختلافات وجود داشته باشد در صورت از هم پاشیدگی های ملی، منطقه گرایش زیادی به مداخلات مستقیم خواهد داشت. به ویژه این که ماهیت روابط بین دولتها در یک منطقه به شدت در سطح منطقه اثرگذار خواهد بود. به همین خاطر مشکلات ارائه برای حل و فصل اختلافات، خود زاینده مشکلات دیگر است. این نکته را نباید از نظر دور داشت که حل و فصل اختلافات توسط مداخله گران منطقه‌ای سنت تاریخی طولانی ندارد و علیرغم اینکه نظم آینده جهانی رو به سوی چندجانبه گرایی منطقه‌ای دارد این مهم هنوز تحقق نیافته است. (Braga, 2018: 69).

نتایج اصول فوق این است که، مناطق تشکیل نمی‌شوند مگر آنکه دولت های منطقه‌ای خاص، اراده‌ای قوی در تاسیس مناطق داشته باشند که تحقق این فرآیند هم استلزاماتی دارد:

(۱) همگرایی نتیجه کمابیش خودجوش یا ناخواسته دولتها در عرصه رژیم‌های سیاسی، اقتصادی یا امنیتی است.

۲) وقوع یک رویداد سیاسی مشخص و فعال شدن بازیگران اصلی منطقه.

۳) فقدان قدرت های تک فرمان و چیرگی رو به زوال آنها.

۴) نقش قدرت های جهانی و منطقه‌ای در تاسیس مناطق برای توسعه دامنه نفوذشان. (Akrasanee, 2013: 48).

در صورت تحقق موارد فوق، قدرت های منطقه‌ای با خودکفایی مقبول می‌توانند نقش پشتیبان را در روند تشکیل منطقه داشته باشند یا اینکه جزو انزواگرایان قرار بگیرند. از همه معیارهای فوق مهمتر در تاسیس منطقه، گذار از دوجانبه‌گرایی به منطقه‌گرایی است که شاخص قاطعی در افزایش میزان منطقه بودن تلقی می‌شود. با همه این اوصاف منطقه‌گرایی نو متأثر از ارزش های نظام جهانی است که پروژه‌ای سیاسی، هنجاری تلقی می‌شود و سه استلزام قطعی دارد: ائتلاف سازی منطقه ای در جغرافیای خود، تحقق نهادمندی سیاسی و اقتصاد سیاسی رقابتی و باز. (Keely, 2020; 49).

مفهوم شناسی سرمایه داری رفاقتی

به لحاظ مفهومی سرمایه‌داری رفاقتی، به ساختار سیاسی اقتصادی گفته می‌شود که در آن کسب و کارهای مشخص از طریق ارتباطات سیاسی مشمول الطافی می‌شوند که سایرین از آن‌ها محرومند. الطافی همچون بخشش‌های مالیاتی، برخورداری از وام‌های سهل الوصول، مجوزهای واردات و صادرات، بهره مندی از انحصارات و .. اصطلاح سرمایه‌داری رفاقتی معانی مختلفی را تداعی می‌کند که با بافتار زیربنایی، نوع بازیگران دخیل و ماهیت و قدرت مزیت خودی‌ها در کسب و کارها مرتبط می‌شود. غالباً مرزهای تحلیلی میان مفاهیم رفیق بازی، حامی پروری و فساد بسیار باریک است و در این چارچوب روش‌هایی که بازیگران متصل سیاسی می‌توانند مزایای اقتصادی برای بنگاه‌های خودی کسب کنند و اینکه این مزایا چه پیامدهایی بر رشد اقتصادی دارد بسیار اهمیت می‌یابد. (دیوان، ۱۴۰۱: ۱۱۳).

از آغاز دهه ۱۹۸۰ این اصطلاح برای توصیف ساختارهای سیاسی، اقتصادی جغرافیای سیاسی جنوب شرق آسیا استفاده می‌شد که بعدها با گذار این کشورها به سرمایه داری ناسیونالیستی فاقد کاربرد و کارائی شد. سرمایه‌داری رفاقتی گونه جدیدی از ساختار سیاسی اقتصادی است که در آن همچنان دولت، برنامه‌ریز و هادی امور اقتصادی است و مداخلات وی در بازار موجب فساد گسترده و محدودیت امکانات رشد و توسعه می‌شود. در بطن چنین ساختاری که اغلب مختص جغرافیای سیاسی خاورمیانه است، قدرت مالی و ناتوانی سیاسی، توأمان با یکدیگر قرار می‌گیرد. تحلیلگران راه بیرون رفت از چنین ساختار سرمایه‌دارانه‌ای را که در ادبیات نومنطقه گرایی زداپنده مفهوم هم منطقه بودن است، خصوصی سازی شتابان و واگذاری هرچه سریع‌تر امور به بخش خصوصی می‌دانند. بر اساس این دیدگاه، اولین گام بهبود شرایط اقتصادی در خاورمیانه، خصوصی سازی تحت زعامت موسسات مالی بین‌المللی است. درحالی که حاصل این سیاست از ۱۹۸۰ به این سو در اغلب کشورهای خاورمیانه، تشدید رفیق بازی در اقتصاد به گونه نیابتی بوده و در نهایت هم این عدم توازن قدرت و ثروت، انقلاب‌های متعددی را نتیجه داده است. این راهکار در عمل منتهی به وابستگی به سرمایه پذیری خارجی، تبعیت محض از نسخه نهادهای مالی بین‌المللی و بحران بدهی و تراز پرداخت ها، افزایش شکاف های طبقاتی و فاصله میان دولت و جامعه شده است. (elier, 2015: 63)

آنچه تحت عنوان جنبش‌های عربی در سال ۲۰۱۱ می‌شناسیم صرفاً شورش علیه دیکتاتوری نبود بلکه دلیل اصلی آن سرمایه‌داری رفاقتی غالبی بود که تمام فرصت‌های اقتصادی را به انحصار خود درآورده و همه نوع امتیازات اقتصادی صرفاً در اختیار یک گروه خاص قرار گرفته بود. در چنین شرایطی بخش خصوصی در کشورهای عربی معمولاً خدمتکار دولت بوده و همواره همبستگی عمیقی میان فساد دولتی و فساد در کسب و کارها دیده می‌شود. اقتصاد کشورهای عربی بر خلاف اقتصادهای نوظهور اقدام به آزادسازی اقتصادی بدون آزادسازی سیاسی کرد و به سرکوب مردم و بازارها به طور همزمان روی آورد. در اقتصادهایی با چنین شاخص‌هایی، رابطه دولت و بخش خصوصی بیشتر بر اساس ضرورت حفظ امنیت رژیم بوده است تا اقتضائات مدیریت اقتصادی، چرا که دولت اقدام به نابودی فرصت‌های تجاری بنگاه‌های مظنون به حمایت از مخالفان می‌کند. از زمان اصلاحات اقتصادی دهه ۱۹۹۰ تاکنون، هرچند شاهد کاهش مخارج دولت بوده ایم اما مصلحت سیاسی کماکان شکل دهنده بازارهای کشور بوده و دارایی‌های خصوصی سازی شده در نهایت به دست رفقای سیاسی اداره شده است. در این حالت کنترل بخش‌های آزادسازی

شده به خودی‌های برگزیده رسیده، پس اصلاحات اقتصادی فرصت‌های جدیدی را برای پیکر بندی مجدد قدرت اقتصادسیاسی جوامع خاورمیانه ای به دست داده است. (haber,2013:123)

الف) سرمایه داری رفاقتی و ماهیت بنگاه‌های متصل سیاسی در جغرافیای سیاسی خاورمیانه

آنچه اینجا اهمیت دارد ماهیت ارتباطات سیاسی و استقرار بنگاه‌های متصل در اقتصاد سیاسی کشورهای خاورمیانه است. عمدتاً در این شرایط حامی پرور، کلیت بنگاه‌های متصل سیاسی به اولیگارش‌ها و حلقه بسیار نزدیک دوستان تعلق دارد و بنگاه‌های متصل سیاسی تمایل زیادی به فعالیت در حوزه‌های غیرتجاری همچون خدمات دارند و در حوزه‌هایی چون بانکداری، املاک، گردشگری، منابع طبیعی و ارتباطات فعالیت می‌کنند و دولت هم مجوزهای لازم برای بازیگران متصل سیاسی را صادر می‌کند تا در حوزه‌هایی چون زمین، سرمایه و آب مشغول و مشمول معافیت‌ها باشند. این امر حکایت از واسطه‌گری به شدت متمرکز معتمدترین محرمان رژیم دارد. رفاقتی سیاسی علاوه بر سلطه بر بخش‌های خدماتی، بخش‌های تولیدی را هم در اختیار دارند و البته نفوذ آنها در بخش‌های صادراتی بسیار کمتر است و در عین حال در بخش‌هایی فعالیت می‌کنند که از رقابت مصون هستند. (haddad,2021:325).

ب) سرمایه داری رفاقتی و سیاست های اجتماعی در جغرافیای سیاسی خاورمیانه

عمدتاً بنگاه‌های متصل در خاورمیانه اندازه بزرگتر، اشتغال زایی پایین‌تر، بدهی بیشتر، سرمایه بری دوچندان و اتکای بیشتر به یارانه های دولتی دارند. خروجی چنین اقداماتی هزینه های هنگفت منفی بر ظرفیت رشد اقتصادی و شکل‌گیری نظام حامی پرور در ازای کسب حمایت سیاسی به افراد است و نوعی گسستگی را نشان می‌دهد که از تناقض های توسعه بخش خصوصی است. به هر حال بخش‌های متصل سیاسی در خاورمیانه معمولاً غیر رقابتی تر هستند و با ایجاد منافع شخصی راه را بر اصلاح وضع موجود می‌بندند و نتیجه‌ای جز جدایی کسب و کارهای کوچک از بخش غیررسمی بزرگ ندارند که نتیجه آن وجود مرزهای نامشخص و سیال میان بخش دولتی و خصوصی است. (کارل، ۱۴۰۲ : ۲۵۹).

لازم به یادآوری است که رابطه دولت و کسب و کارها صرفاً مربوط به جهان جنوب نیست، بلکه حتی سرمایه‌داران اولیه‌ای که اقتصاد آمریکا را شکل دادند به عنوان بارون‌های دزد معروف بودند. این سرمایه داران، راکفلرها و کارنگی‌ها بودند و ثروت خود را از طریق معاملات انحصاری خودی‌ها با بخش دولتی به دست آوردند و این انحصارات و امتیازات عمدتاً در حوزه ساخت خطوط راه آهن بود. در مجموع اقتصاد سیاسی مدرن عمدتاً بر تکامل همزمان روابط سیاسی اقتصادی متمرکز است، که در مراحل اولیه سرمایه‌داری، تمام سازمان‌های اقتصادی در عین حال سازمان‌های سیاسی هم هستند. گذار به توسعه معمولاً رابطه نزدیک میان کسب و کارها و سیاست را نیاز دارد که البته به جای قوانین، زد و بند حاکم است. به هر حال روابط رفاقتی با بستن امکان دسترسی به اقتصاد و محافظت از بخش‌های ترجیحی دولت، رانت‌هایی را ایجاد می‌کند که حمایت نخبگان خریده می‌شود و در قالب تعهدات الزام آور، حمایت آنها از نظم سیاسی غالب جامعه را تضمین می‌کند. به همین دلیل رابطه دولت و کسب و کارها برای درک پیدایش و تداوم قدرت سیاسی اهمیت محوری دارد و این دولت‌های مزاحم مسیر را برای روی کار آمدن بازیگران غیر مولد همراه می‌کنند... (haber, 2013: 56)

ج) سرمایه‌داری رفاقتی و مکانیزم‌های اقتصادی آن در جغرافیای سیاسی خاورمیانه

۱) تصرف مقرراتی: بنگاه‌های جا افتاده در خاورمیانه در سایه چتر حمایتی موانع مقرراتی، مجوزهای انحصاری و انحصارات رشد کرده‌اند. موانع مقرراتی از ابزارهای اصلی ایجاد قلمروهای انحصاری برای کارآفرینان بوده است. به علاوه اجرای نامنسجم و گزینشی قوانین و مقررات منبع دیگری از مزیت برای بنگاه‌های متصل است (henry,2020:78).

۲) دسترسی به اعتبارات: یکی دیگر از روش‌هایی که بنگاه‌های متصل سیاسی در اختیار دارند دسترسی به اعتبارات است. در خاورمیانه ۹۲ درصد کل وام بانک‌ها در اختیار بنگاه‌های متصل سیاسی قرار گرفته و این بنگاه‌ها سرمایه بر تر از مابقی اقتصاد بودند. در نتیجه این سیاست، رژیم‌ها کنترل بخش اصلی مالی و شریان اقتصاد را در دست داشته‌اند. در این حالت، امور مالی در قلب تشکیلات سیاسی قرار گرفته و نظام بانکی آزاد هم بیشتر به نفع بنگاه‌های متصل سیاسی عمل می‌کند. (Ibid:156)

۳) خصوصی سازی: شواهد زیادی دایر بر تصرف سیاسی خصوصی‌سازی وجود دارد که شرکت‌های سهامی عام در اختیار بخش خصوصی اغلب متصل با رژیم قرار گرفته است. بنگاه‌های متصل وضعیت ممتاز و محافظت شده‌ای دارند و همواره منافعیشان

پس از خصوصی‌سازی حفظ شده به گونه‌ای که خودی‌های سیاسی، ذینفعان اصلی فرایند خصوصی‌سازی بوده‌اند. اگرچه سازمان‌های عمدتاً خصوصی شده در نام خصوصی هستند اما در واقع تمام مقاصد و اهدافشان در مرز سیال میان حوزه‌های دولتی و خصوصی بوده است و در هر دو حوزه اقتصاد و سیاست دست بالا را دارند. (haddad, 2021: 35)

۴) سیاست تجاری: بنگاه‌های متصل معمولاً از طریق ابزارهای سیاسی محافظت شده تجاری مانند تعرفه‌ها و اقدامات غیر تعرفه‌ای در برابر رقابت جهانی مصون می‌شوند. این اقدامات حمایتی به شکل مقررات رویه‌ای و فنی اجرا می‌شوند و اصطکاک‌های فراوانی را در مسیر جریان تجارت به وجود می‌آورند که پیامدهای بزرگتری برای اقتصاد سیاسی کشورها به همراه می‌آورد و رانتهای اقتصادی اضافی را برای خودی‌ها در نظر می‌گیرد. در مجموع حمایت‌های تعرفه‌ای خود را به صورت اقدامات حمایتی غیر رسمی مانند مالیات پایین‌تر و اجرای سخت‌تر مقررات، قراردادهای دولتی غیر رقابتی، دسترسی به سیاستگذاران و اطلاعات درونی آنها نشان می‌دهد. (hertoge, 2018: 68)

۵) قراردادهای تدارکاتی: برخورد خاص دولت با بنگاه‌های متصل در خصوص اعطای قراردادهای تدارکاتی مکانیزم دیگری برای پاداش دادن به رفقای سیاسی است. قراردادهای تدارکاتی در حوزه ساختمان سازی شکل مسلطی در کشورهای خاورمیانه دارد و مکانیزم مهمی برای توزیع رانت اقتصادی میان حامیان مهم سیاسی است که اغلب از پایه‌های حمایت سیاسی احزاب است. (khan, 2020: 70)

ریشه‌های تاریخی و هسته سرمایه‌داری رفاقتی خاورمیانه

بیشتر دولت‌های خاورمیانه ای با زیرساخت‌های دولتی اندک و سطوح پایین توسعه اجتماعی و اقتصادی، استقلال را تجربه کرده‌اند و در عین حال، جاه طلبانه‌ترین پروژه‌های دولت‌سازی را دنبال نمودند و حضور عمیق و پررنگی در اقتصاد داشتند. در عصر ملی‌گرایی، کشورهای خاورمیانه، در تعقیب برنامه‌های پوپولیستی اقتصادی تحت زعامت دولت و با سیاست بازتوزیع بودند و این مهم را از طریق استخدام انبوه دولتی، ملی‌سازی‌های گسترده، کنترل قیمت‌ها و نظام یارانه‌ای انجام دادند. از سال ۱۹۷۰ به بعد، اغلب این کشورها در مسیر آزادسازی قرار گرفتند و به رغم تعهدات گسترده نسبت به بنگاه‌های خصوصی، کماکان دست به مداخلات شدید دولتی زدند و حمایت‌های خود را به صورت بازارهای حفاظت شده، دسترسی به یارانه‌ها، اراضی، زیرساخت‌ها و اعتبارات نشان دادند. (کارل، ۱۴۰۲: ۱۸۵).

هسته سرمایه‌داری خاورمیانه دربردارنده شاخص‌های کلیدی زیر است (elier, 2015: 87).

۱) وجود دولت‌های بیش از حد جاه طلب: با وجود محدودیت در منابع دولتی، خاورمیانه شاهد دولت‌هایی است که حضور جدی در توزیع گسترده درآمدها دارند و نظارت شدید بر بازارهای کار اعمال می‌کنند. این دولت‌ها با ساختارهای با دسترسی محدود اغلب برگزار کننده انتخابات نمایشی بوده و با قوه قضائیه وابسته تعریف می‌شوند و همواره نظامیان بر شانه‌های سیاستمداران سوار هستند.

۲) یارانه‌ها و استخدام دولتی: سهم دولت از کل استخدام‌ها در سرمایه‌داری خاورمیانه ای، حدود ۲۰ تا ۴۰ درصد است که رقم بسیار بالایی را نشان می‌دهد و اغلب استخدام‌ها با سوگیری همراه است و نتیجه آن، دامن زدن نهادهای خودی - غیر خودی و بیگانه‌سازی افراد نسبت به نظام غیرمنصف است.

۳) مداخله دولت در بخش خصوصی: دولت‌های خاورمیانه ای نقش ویژه‌ای در گسترش ظرفیت خود در قالب مداخله عمیق در کسب و کارها دارند و طیف وسیعی از حمایت‌ها از جمله یارانه‌ها برای انرژی، ارائه زمین و اعتبار، محافظت تجاری، مجوزدهی، رژیم‌های بازرسی و قوانین نیروی کار را به کسب و کارهای خاص ارائه می‌کنند. فساد مشخصه غالب این دولت‌هاست و خروجی آن هم مالیات و رشوه‌گیری خواهد بود.

۴) یک بازار کاملاً بخش‌بندی شده: مداخله شدید از طریق توزیع منابع و مقررات گذاری، خصوصیت بازارهای کار خاورمیانه ای است که بخش بندی شدید خودی - غیر خودی را در پی دارد و فقدان شایسته‌سالاری انگیزه جوانان را نابود می‌کند.

۵) نمایندگی ضعیف و تنیدگی منافع: بازارهای کار خاورمیانه به وسیله دولت‌های جاه طلب و مداخله‌گرا شدیداً محاصره شده است. یعنی نوعی تجزیه و گسستگی بین کسب و کارها ایجاد شده و منتهی به تقسیم به دو بخش درونی- بیگانه است و در اثر این مهم، نیروی کار هم نمی‌تواند به شکل یک بازیگر سیاسی یکپارچه اقدام کند.

۶) کسب و کار گسیخته: امروزه عامل مهمتر برای وجود گسستگی مداخله دولتی در خود فعالیت‌های اقتصادی خصوصی است. در حوزه خاورمیانه ظاهراً تجزیه بخش خصوصی به چند بنگاه بزرگ و بنگاه‌های کوچک بسیار متداول است. وقتی می‌گوییم بخش‌بندی و گسیختگی کسب و کار، یعنی تجزیه بخش خصوصی به چند بنگاه بسیار بزرگ و بنگاه‌های کوچک که اولی مورد حمایت و دومی فاقد چنین سازکاری است. از دهه ۱۹۷۰ به بعد میراث مداخله‌گرایی به ابزاری برای سوگیری در قالب آزادسازی تبدیل شد و نخبگان سیاسی از آن برای غنی‌سازی خود و متحد شدن با نخبگان کسب و کارها استفاده کردند. ابزار دولت‌ها در این راستا محافظت تجاری، دسترسی به اراضی، تحمیل مقررات سوگیرانه با ابزارهای یارانه‌ای و .. بوده است. سهم بانک‌های تحت کنترل دولت‌ها در این منطقه بسیار بالاست و باعث بیرون ماندن سایر موسسات از بازار اعتباری می‌شود و نشان دهنده سطح پایین تحرک در بخش رسمی و غیر رسمی است. پس آنچه اهمیت دارد این است که یک بنگاه کارش را از کجا آغاز می‌کند و چه ارتباطاتی دارد و بدتر اینکه رشد بنگاهی رابطه ضعیفی با سودآور بودن دارد. تبعات دوگانه سازی خودی غیرخودی می‌تواند بر سازماندهی شرکتی در حوزه‌های دیگر هم اثر بگذارد و این پویایی پایین دنیای بسته کسب و کارهای خاورمیانه، به عملکرد ضعیف این کشورها انجامیده است. به علاوه اینکه همواره صنایع محتوای فنی بسیار پایینی دارند. (Krueger, 2022 : 290).

۷) گروه‌های صنعتی ضعیف: لابی‌گری در انجمن‌های تجاری عموماً بیشتر بر دفاع از امتیازات خودی مانند مقررات محافظتی، یارانه‌ها و اصلاحات مقرراتی استوار بوده که بخش غیررسمی را هم اغلب به حاشیه رانده است. این اقتصادهای بازاری هماهنگ شده، غالباً بر سازوکارهای هماهنگی غیر بازاری، غیر رسمی و حمایت دولت‌ها متکی هستند. نتیجه این اتفاق، یک نظام ایستا و غیر منصفانه از خودی‌ها و غیر خودی‌ها شده که به تشویق رفیق بازی پرداخته و انحصار و هماهنگی در رانت جوئی به سطوح پایینی از اعتماد منتهی می‌شود و در نهایت، پارتی بازی، انحصار و کسری اعتماد، تضعیف همکاری بنگاه‌ها، دولت و نیروی کار را در پی خواهد داشت. (henry, 2020: 222)

مکانیزم عمل و الگوی حکمرانی در سرمایه‌داری رفاقتی خاورمیانه

گونه‌های سرمایه‌داری خاورمیانه با تعیین نقشی برجسته برای دولت از گونه‌های سرمایه‌داری متعارف فاصله می‌گیرند. وجود یک دولت جاه طلب و عمیقاً مداخله‌گر خصوصیت اصلی گونه‌های سرمایه‌داری خاورمیانه‌ای است. این دولت‌ها محافظت و مزایایی را برای برخی ایجاد می‌کنند و بقیه گروه‌های موثر و مولد را به حاشیه می‌کشاند. محافظت خودی‌ها برای کسب و کارها شامل تعرفه‌ها، اقدامات تجاری، امتیازات مقررات دهی و مجوز دهی، دسترسی به اعتبارات، یارانه‌ها و اراضی دولتی و .. است. آنچه در کسب و کارهای خصوصی دیده می‌شود سطح استخدام پایین، بهره‌وری محدود، مهارت‌های اندک و سرمایه‌گذاری پایین‌تر است که در این حالت، بی‌اعتمادی افزایش می‌یابد و راه را بر سازش طبقاتی می‌بندد. بخشی از ادبیات مربوط به گونه‌های سرمایه‌داری، دوگانگی یا گسستگی بازاری است که طی آن، دولت نقش قاطعی در ایجاد دوگانگی برای کسب و کارها ایفا می‌کند. این پدیده ناشی از مداخله گسترده رسمی و غیر رسمی دولت است و از طریق شبکه‌های رفاقتی بلندمدت شکل می‌گیرد. گروه‌های خودی مستحکمی که در کسب و کارها و بازار به وجود آمده‌اند نوعی از منافع مقرر سیاسی را ایجاد می‌کنند که باعث دشواری اصلاحات اقتصادی برای کاهش گسستگی می‌شود. در این حالت، برخی پویایی‌های خودی غیر خودی به نفع رژیم‌هاست، چرا که حکومت از طریق تفرقه اندازی سیاسی بین کسب و کارها و نیروی کار سود می‌برد. به طور خلاصه، کشورهای خاورمیانه‌ای در یک الگوی توصیفی از توسعه مخدوش با هم مشترک‌اند و تقسیم قاطعانه بازار سرمایه و تولید، به خودی غیرخودی عامل و مانع کلیدی رشد خصوصی و بهبود بهره‌وری خواهد بود (leenders, 2022 : 218).

الگوی حکمرانی در سرمایه‌داری غارتی خاورمیانه شاخص‌های معلوم و مشترکی دارد که در ادامه به آنها می‌پردازیم:

۱) فرسایش قابلیت‌های دولت: ماهیت و اثر متفاوت اقتصاد سیاسی رفیق بازی به ویژگی‌های مشخصه دولت‌ها، ظرفیت آنها و ماهیت رابطه خارجی شان بستگی دارد. دولت‌های رانتیر خاورمیانه که اتکای مفرط به رانت خارجی دارند، چندان وابستگی به امتیازدهی به حوزه‌های مولد ندارند و به شدت هم به بخش خصوصی بی‌اعتمادند، در چنین شرایطی حمایت از بنگاه‌های

متصل سیاسی به واسطه سیاست صنعتی نیست، بلکه از انگیزه دولت برای تضمین دوام خویش ناشی می‌شود. این حمایت به جای منطق اقتصادی، بیشتر خاستگاه سیاسی دارد. کشورهای خاورمیانه ای به خاطر گسیختگی اداری و قوانین ضعیف، قابلیت محدودی برای اجرای برنامه‌های حمایتی و سازگار با انگیزه های تجاری دارند، بویژه آن که پیامدهای اقتصادی الگوی حکمرانی این کشورها نه تنها به خاطر ارتباطات سیاسی، بلکه به خاطر محیط نهادی آنهاست.. (north, 2000: 325)

(۲) گرایش صادراتی محدود: بنگاه‌های متصل سیاسی بیشتر در بخش‌هایی که رقابت سیاسی بسته است فعال هستند و در بخش‌های غیر تجاری و خدماتی حضور ناچیزی در تولید صادرات محور دارند. این در حالیست که سه چهارم چاپیول ها در کره جنوبی در بخش صادرات گرد آمده‌اند و حتی اگر دولت به آنها امتیازی می‌بخشد مجبور به تبعیت از شرایط رقابت جهانی خواهند بود، در نتیجه دست راهنمای دولت با دست تادیب کننده بازار همواره متعادل می‌شود. (دیوان، ۱۴۰۱: ۵۳۰).

(۳) پیوندهای بین بنگاهی: رشد اقتصادی در پاره‌ای از کشورها محصل به چالش کشیده شدن امتیازات انحصاری بنگاه‌های بزرگ هم هست. یعنی در جهان شمال، پیوندهای بین بنگاهی واحدهای کوچک و متوسط با بزرگ بسیار زیاد است، در حالی که در کشورهای خاورمیانه این ارتباط بسیار شکننده است. (همان: ۵۴۰).

(۴) نگاه غیر مولد: روابط رفاقتی در الگوی حکمرانی دولت با بنگاه‌های متصل سیاسی مستلزم طرد نسبی بنگاه‌های نامرتب است. چرا که بازیگران سیاسی، آگاهانه راهبرد طرد کسب و کارهای مستقل را در پیش می‌گیرند. به این صورت که بنگاه‌های مستقل را رقیب آینده خود می‌دانند که ممکن است قدرت اقتصادی را به قدرت سیاسی تبدیل کنند. پس سیاست طرد، منطق سیاسی صریحی دارد. طرد به لحاظ مفهومی اشکال زیادی دارد که ۴ درجه‌بندی را شامل می‌شود در یک سو انواع ملایم‌تر رفیق بازی با غارتگری محدود است. دوم لحاظ کردن موانع ورودی قابل توجه برای بنگاه‌های دیگر، سوم لحاظ کردن موانع ورودی صریح و روش‌های خام که می‌توانند ساختار اقتصادی را متحول کنند و از تولیدات صنعتی به گردشگری و املاک و مستغلات منحرف نمایند. که در این رابطه مجوز دهی از ابزارهای مهم طرد است و روش چهارم مصادره صریح کسب و کارهاست که از ورود و رشد بنگاه‌های مختلف اجتناب می‌کند. در بیشتر دولت‌های خاورمیانه، هدف روابط رفاقتی تضمین بقای اقتصادی و سیاسی نظام موجود است و سرکوب بازارها و مدیریت بخش خصوصی یکی از اجزای برنامه امنیتی دولت‌های منطقه است. این کشورها رفیق بازی را در بخش‌های پر از رانت‌های اقتصادی به کار می‌گیرند تا به جمع آوری منابع مالی سیاسی پردازند پس هم ساختاری سیاسی و هم بیشتر امنیتی است.. (hall, 2021: 147)

(۵) مکانیزم‌های اختلال زا: بنگاه های رفاقتی خاورمیانه معمولاً اتکای بیشتری به یارانه‌ها، معافیت‌های مالیاتی، کنترل نرخ ارز و سایر محدودیت‌های قانونی دارند. بعضی اوقات هم تدابیر محافظتی دولت‌ها همچون مجوزها، گواهی‌ها و محدودیت‌های اداری است که بنگاه‌ها را از رقابت خارجی مصون می‌دارد و از طریق موانع وارداتی معضلاتی به وجود می‌آورد تا بنگاه‌های خصوصی را دوربزنند. (przeworski, 2022 : 216)

(۶) غلبه پارادایم خودی-بیگانه: سرمایه داری رفاقتی دربردارنده یک نظام گسترده‌تر از تقسیمات خودی غیر خودی است که به بازارهای کار گسترش می‌یابد و به حلقه‌های دیگر اقتصادهای خاورمیانه سرایت می‌کند. این موضوع به واسطه میراث دخالت عمیق دولت در اقتصادهای منطقه است و حکایت از جاه طلبی دولتی دارد. در این حالت دولت، امتیازات مادی را به گروه‌های خودی واگذار می‌کند، محافظت از خودی ها به سطوح پایین همکاری و اعتماد بین دولت کسب و کارها و کارگران می‌انجامد و با کم کردن مهارت‌ها و بهره‌وری، مانع رشد خصوصی محور می‌شود. عمدتاً در کشورهای خاورمیانه‌ای حلقه‌های کانونی سرمایه‌داری نظیر بنگاه‌ها، بازارهای کار و بازارهای مالی بر اساس مبادلات غیر بازاری انجام می‌شود و این کار از طریق امتیازات بلند مدت غیر بازاری و خودی برای بنگاه‌ها به دست دولت اتفاق می‌افتد. (ayubi, 2000: 312).

(۷) فسادپروری و عدم شفافیت: در کشورهای خاورمیانه، فساد و حامی پروری بین دولت و کسب و کارها و رویه ای غالب است و رفیق بازی در اثر وجود سطوح بالایی از مداخله دولتی ایجاد و تشدید شده و ضامن بقای کسب و کارهای ناکارآمد است. رفیق بازی در اینجا به حفظ مداخله‌های اداری می‌پردازد. (دیوان، ۱۴۰۱: ۵۱۴).

نتیجه‌گیری

منطقه‌گرایی در دهه ۱۹۳۰ جریانی برای دستیابی به خودبستگی اقتصادی صرف بود و ماهیتی خودمحورانه، حمایت‌گرانه و خوداتکا داشت، اما به تدریج از دهه ۱۹۸۰ روال فوق‌تغییر پیدا کرد و با گسترش مقررات زدایی، خصوصی‌سازی و برون‌نگری، شاهد کاهش توان دولت، آزادی و گشایش بودیم. از ۱۹۸۰ تاکنون، سطوح ویژه‌ای در منطقه‌گرایی نو دیده می‌شود که تمرکز آکیدی بر دارا بودن اقتصادسیاسی درون زاد و رقابت محور دارد که در بستر آن، خروج از اقتصاد رفاقتی برای احراز منطقه بودن در جغرافیای سیاسی خاورمیانه هدف غائی است. در غیر این صورت، زائل شدن هویت هم منطقه بودن از خاورمیانه، تهدیدی جدی تلقی خواهد شد. در اقتصاد رفاقتی خاورمیانه، مداخله شدید دولت باعث تقسیم بنگاه‌ها و کارگران به خودی و غیرخودی شده است. این تفکیک، مانعی تعیین کننده برای مهارت‌سازی، تخصیص کارآمد منابع، رشد مبتنی بر بخش خصوصی و تشکیل گروه‌های منفعتی فراگیر می‌شود. رفیق بازی در این راستا مولفه‌ای حیاتی برای تعیین مرزهای خودی، غیر خودی است و یک وجه تکمیلی سیاسی واضح را به وجود می‌آورد که خود را به صورت تمایل متقابل نخبگان دولتی و سرمایه داران رفاقتی در حفظ موانع بر سر راه ورود دیگران نشان می‌دهد و البته این ابزارهای سیاسی به لحاظ تاریخی زیر چتر دولت‌گرایی دهه ۱۹۶۰ جغرافیای سیاسی خاورمیانه صورت گرفته است.

اقتصاد سیاسی رفاقتی عدم رشد اقتصادی کشورهای خاورمیانه، علی‌رغم رونق‌های نفتی مکرر این کشورها نشان دهنده آن است که دولت‌های صادر کننده نفتی علی‌رغم درآمدهای نفتی قابل قبول در طول زمان‌های مختلف نتوانستند رشد اقتصادی قابل ملاحظه‌ای را تجربه کنند، چرا که اقتصاد سیاسی رفاقتی، هرچند رونق‌های کوتاه مدت اقتصادی را به وجود می‌آورد اما رشد اقتصادی را در دراز مدت محدود می‌کند. با رشد منابع نفتی، قیمت کالاها و خدمات غیر قابل مبادله، نظیر ساختمان‌های تجاری و مسکونی، واسطه‌ای و مشاوره‌ای که قابل رد و بدل کردن نیستند، بالا می‌رود. وقتی قیمت این کالاها و خدمات، در اقتصاد سیاسی رفاقتی گران شود، امکان صادرات در صحنه بین الملل محدود می‌شود، تولیدات کشاورزی برای صادرات کاهش می‌یابد و تولیدات صنعتی هم هرگز به بلوغ نمی‌رسد. کاری که در این میان دولت می‌کند یارانه دادن به کارخانه‌ها و دخالت در بازار است، که هیچ حاصل مثبتی از پی نمی‌آورد. بعلاوه فقدان آموزش و کسب مهارت و دانش و بی‌توجهی به سازوکارهای بازار آزاد و تلاش برای سهم‌تر شدن در اقتصاد، به جای تلاش برای بزرگتر کردن آن، مشکلات متعددی را به وجود می‌آورد. چرا که سازوکارها در اقتصاد سیاسی رفاقتی به گونه‌ای نیست که با اهداف تایید شده اجتماعی سازگاری داشته باشد. در نتیجه بحران‌های متعددی در اثر غلبه اقتصادسیاسی رفاقتی علیرغم رشد اقتصادی کوتاه مدت بوجود می‌آید که شامل مواردی چون، گران شدن کالاها و خدمات (که قابل رد و بدل کردن نیستند نظیر قیمت ساختمان‌های تجاری مسکونی و خدمات واسطه‌ای آموزشی)، رقابت ناپذیری صنایع و محصولات کشاورزی در بازار، کاهش صادرات کالاهای کشاورزی و صنعتی، دست کاری در روند طبیعی بازار، اختلالات در رقابت‌ها، بی‌توجهی به آموزش و ساز و کارهای بازار آزاد و گسترش اختیارات و تعهدات دولت در کنار تضعیف اقتدار و نهادهای قانونی آن می‌شود. در مجموع دولت‌های نفتی خاورمیانه، هرچند تفاوت‌های آشکاری در نوع رژیم، فرهنگ، موقعیت استراتژیک و چگونگی مکانیزم عمل اقتصاد سیاسی رفاقتی دارند اما در ماهیت تربیاتی نهادی، سیاست‌های عمومی، تمرکزگرایی شدید قدرت سیاسی و نظام اداری، آشفته و نامنسجم هستند. در این حالت کشورهای نفت خیز با نهادهای ضعیف و بخش عمومی ناکارا و به ویژه قوانینی که حقوق زمینی را به دولت اعطا می‌کند و سود در بخش دولتی بسیار عظیم‌تر از بخش خصوصی است باعث می‌شود که درآمدهای عظیم نفتی، مانع صادرات شده و واردات را تشویق کند. چرا که اصولاً اقتصاد سیاسی نفتی که بر پایه رفاقت است، فعالیتی سرمایه بر بوده و اشتغال زایی پایینی دارد. در این حالت دولت‌های نفتی که تولید نفت در آنها سهم بالایی در تولید ناخالص داخلی و صادراتشان دارد به شدت به توزیع سیاسی رانت نفت وابسته می‌شوند. به هر روی نفت بعنوان متغیر مستقلی از بافت اقتصادی، اجتماعی، نه فقط گروه‌های اجتماعی و نوع رژیم، بلکه نهادهای دولتی را هم شکل می‌دهد. در چنین مدلی از اقتصاد سیاسی نفتی و رفاقتی، نظامیان خواهان تسلیحات پیشرفته‌تر، سرمایه‌داران خواهان اعتبارات ارزان و یارانه‌ای، طبقه متوسط به دنبال هزینه‌های اجتماعی بیشتر، کارگران به دنبال دستمزدهای بالاتر و بیکاران اشتغال زایی بیشتر را می‌طلبند که همه این‌ها به واسطه دارا بودن نظام اداری و بوروکراسی ائتلاف گر غیر قابل مدیریت خواهد بود. وابستگی به یک کالای صادراتی خاص در اقتصاد رفاقتی نه فقط روابط اجتماعی و رژیم‌های حکومتی، بلکه نهادهای حکومتی، چارچوب تصمیم‌گیری و تصمیمات حسابگرانه

سیاستمداران را هم شکل می‌بخشد. نظام سیاسی رفاقت محور، حقوق مالکیت، قدرت نسبی یا مطلق گروه‌ها و سازمان‌های ذینفع را تغییر می‌دهد و نقش دولت در قبال بازار را دگرگون می‌کند. این تغییرات نهادی بنیان‌های درآمدی دولت و به ویژه ساختار مالیاتی را تعیین می‌کنند، بر نحوه سازماندهی حیات سیاسی، اقتصادی اثر می‌گذارند و به نوع ترجیحات دولت در زمینه سیاست‌های عمومی جهت می‌بخشند. بدون شک، امتداد چنین خصلت‌هایی در بخش اعظم کشورهای خاورمیانه موجب زائل شدن مفهوم هم منطقه بودن خواهد شد.

منابع

۱. دیوان، اسحاق. (۱۴۰۱). سرمایه‌داری رفاقتی در خاورمیانه، کسب و کار و سیاست، از آزاد سازی تا بهار عربی، ترجمه محمدرضا فرهادی پور، تهران: نشر شیرازه.
۲. کارل، تری لین. (۱۴۰۲). معمای فراوانی، رونق‌های نفتی و دولت‌های نفتی، ترجمه جعفر خیرخواهان، تهران: نشر نی.
3. Akrasanee, N. (2013). Economic Regionalism: Which Way Now Presented To The International Conference On Southeast Asia, Asian Studies, Singapore.
4. Ayubi, N. (2000). over-stating the arab state, London: Tauris.
5. Braga, C. (2018). The New Regionalism And Its Consequences (Washington Dc: The World Bank).
6. Cox, R.W. With T.J. Sinclair. (2018). Approaches To World Order (Cambridge University Press).
7. Davies, R. (2017). Integration Or Co Operation In A Post – Apartheid South Africa, University Of The Western Cape.
8. Elier tarouty, S. (2015). businessmen, clientelism, and authoritarianism in Egypt. New York: palgrave macmillan.
9. Haber, S. (2002). crony capitalism and economic growth, theory and evidence. stan: hoover institution press.
10. Haber, s., Armando, r., and maurer, n. (2013). the political of property rights, cambridge university press.
11. Haddad, B. S. (2021). business networks; the political economy of authoritarian resilience, standford university press.
12. Hall, P. A. (2021). varieties of capitalism, the institutional foundations of comparative advantage. oxford university press.
13. Hamilton, K. A (ed). (2017). Migration And The New Europe, Journal Of Peace Research, 28.
14. Henry, C & springborg. (2020). Globalization and the politics of development in the middle east, Cambridge university press.
15. Hertoge, S. (2018). business politics in the middle east. london: hurst.
16. Hettne, B. (2010). The New Regionalism: Implication For Development And Peace (Helsinki).
17. Keely, C. (2020). Economic Integration And international migration Presented to the Conference On The Social And Economic Aspects Of international migration, Academia Sinica, Taipei (Jun).
18. Khan, m. (2020). rent seeking and economic development; theory and evidence, Cambridge press.
19. Krueger, A. (2022). why crony capitalism is bad for economic growth, crony capitalism and development, standford university press.
20. Leenders, R. (2022). Spoils of truce, cornell university press.
21. North, D. (2000) institutions, institutional change and economic performance, Cambridge university press.
22. Palmer, N.D. (2020) The new Regionalism In Asia And The pacific (Lexington press).
23. Przeworski, a. (2022) capitalism and social democracy, Cambridge university press.
24. Robertson, R. (2020) Globalization. Social Theory And Global culture (London; Sage).